

1. Att destratifiera Den Svenska Modellen: Introduktion

Folkhemmet fyller åttio

2008 är det åttio år sedan begreppet “folkhemmet” först blev en del av den politiska vokabulären i Sverige. Denna tankefigur har sedan dess varit en obligatorisk referenspunkt i diskussioner om det svenska samhället, central för såväl dess anhängare som dess kritiker. Per Albin Hanssons tal i riksdagens andra kammare 1928 må ha citerats in absurdum, men icke desto mindre var statsministerns vision av “det goda hemmet” startskottet för en lång diskussion om den svenska samhällsmodellens särart.

Denna diskussion präglas ofta av nationalchauvinism.¹ Detta är å andra sidan förståeligt, eftersom Hanssons folkhemstal var en appell till Sveriges medborgare att börja se sig själva primärt som svenskar – andra attribut skulle vara sekundära.² Normalt sett är detta ett klassiskt knep för en statschef som vill stärka sin makt och sitt våldsmonopol³, men Hanssons mål var mer alldagligt än så: Genom att ersätta medborgarnas klassidentitet med en nationell identitet ville han skapa fred på arbetsmarknaden.

Såhär i efterhand kan vi konstatera Hanssons ansträngningar var framgångsrika. Berättelsen om “ett Sverige för alla svenskar” utan varken “privilegierade” eller “tillbakasatta” kom att fylla en viktig funktion. Tankefiguren om folkhemmet blev det enande kitt⁴ som möjliggjorde sammansättningen av den apparat – det virrvarr av kollektivavtal, solidarisk lönepolitik, rationaliseringsingenjörskap, flyttlasspolitik osv. – som senare kom att kallas Den Svenska Modellen.

Det har hävdats att Den Svenska Modellen, i strikt ekonom-historisk mening, började nedmonteras redan i början av 1970-talet.⁵ Dessutom hävdas det, inte minst inom vänstern, att dagens ekonomiska system⁶ är mer “flytande”⁷, “oorganiserat”⁸, “instabilt och fragmenterat”⁹ än efterkrigsårens välfärdssamhälle. Dessa författare menar att välfärdssamhällets stabilitet¹⁰ – både på samhälls- och individnivå – har uppluckrats allteftersom den offentliga sektorn har utarmats och arbetsrätten urholkats. Välfärdsstatens hierarkier sägs ha ersatts av ett nyliberalt kaos, där djungelns lag råder och endast den starkaste överlever.

Trots ovanstående invändningar är denna text skriven utifrån premissen att vi fortfarande lever mitt bland de hierarkier som byggdes under 1900-talet. Några av dessa strukturer är naggade i kanten, men i allt väsentligt lever vi fortfarande med de hierarkier som skapades under folkhemseran.

Exempelvis domineras vår politiska diskussion av två parallella, och delvis sammanvuxna, hierarkier som alltmer börjat fungera som självspelade pianon – LO och Svenskt Näringsliv. Arbetsmarknaden, såväl som produktionen av offentliga tjänster, fungerar fortfarande utifrån dessa hierarkiers behov. Även våra perspektiv på vilka som har det sämst ställt i samhället, och våra sätt att hjälpa dessa, är anpassat till de strukturer som byggdes under början av 1900-talet. Detta trots att den tidens Sverige som såg helt annorlunda ut än dagens. Det finns även andra svenska modellen-kvarlevor värda att ifrågasätta; exempelvis den positivism och vetenskapsoptimism som lever vidare i dagens offentliga Sverige, där tvivelaktigt utvalda experter ofta fattar beslut som rimligen borde förankras demokratiskt.

Att förkasta tesen om att dagens samhälle blivit alltmer “flytande”, och istället beskriva dagens Sverige som utfallet av stadig process av hierarkisering¹¹, leder till nya politiska slutsatser. Frågan är inte vad som skall göras för att “stoppa den pågående nedmonteringen” av vår svenska modell, för att “återställa ordningen” i det nyliberala kaoset. Istället framträder en ny samling frågor: Vilka av de gamla hierarkierna är mest problematiska? Vilka är värda att bevara? I vilka fall bör vi bygga nya, bättre fungerande hierarkier? I vilka fall kan vi experimentera med icke-hierarkiska organisationsformer? Hur kan vi säkerställa att vårt experimenterande i att bryta ned hierarkier *inte* leder till det nyliberala kaos som vänstern fruktar?

Senare i detta kapitel kommer frågan om att experimentera med hierarkier tas upp. Innan dess måste vi diskutera hur dessa hierarkier uppstår – först generellt, sedan specifikt för Den Svenska Modellen.

Strata: Hierarkier som består av mer än berättelser

Ovan nämndes att Per Albin Hanssons tal om folkhemmet var fundamentalt därför att den blev en så stark *berättelse*. Denna kom att fungera som vägledande vision, som ritning och som sammanhållande kitt för byggandet av alla Den Svenska Modellens hierarkier. De senaste åren har det varit populärt bland forskare – först humanister, sedan samhällsvetare – att studera dessa starka berättelser, och de effekter som de har på samhället.¹² Dessa forskare menar att berättelser – vare sig de materialiseras i ideologiska texter, i linjetal, i akademiska teorier, i myter, eller i förutfattade meningar – är de grundläggande element som skapar samhällsstrukturer.

Denna text kommer inte att tillskriva berättelser så mycket makt. Den Svenska Modellen bör inte ses som *bara* en samling berättelser. Den svenska samhällsapparaten består ju även, som också nämnts ovan, av en samling strukturer man kan se och ta på. Den svenska apparaten består ju även av miljonprogrammen i Alby och Angered, av Volvofabrikerna på Hisingen, av Folkets Hus vid Järn- och Mariatorgen, av LO-borgen vid Norra Bantorget, av Pansarförband 4 i Skövde, av Näringslivets Hus vid Östermalmstorg. Våra liv organiseras, på gott och ont, av att vi lever i och genom dessa strukturer.

Detta betyder inte att människans berättelser är verkninglösa. Nämnda strukturer är ju sammanvävda med berättelser, liknande den som Per Albin Hansson lade fram i riksdagens andra kammare 1928. Miljonprogrammen hängde ju ursprungligen samman med en modernistisk teori om funktionsseparerat boende för industriarbetare. Dessvärre hänger miljonprojektsområdena även samman med myter och förutfattade meningar om utlandsfödda. Som tur är har nya, optimistiska berättelser om Miljonsverige börjat cirkulera. Alla dessa berättelser bidrar till hur det är att leva i och kring de strukturer som finns i Alby och Angered.

Denna text kommer dock inte att beskriva dessa strukturer som *direkta resultat* av *enbart* berättelser. Mer specifikt, livet i dagens Sverige påverkas inte *bara* av texter, tal och myter. Samhällsstrukturer – exempelvis i Alby eller Angered – är bara *delvis* resultat av människors berättelser (vare sig de är statsutvecklingsteorier, främlingsfientliga myter, eller shonalistik¹³). Samtidigt har materiella strukturer – exempelvis hus eller statsdelar – en tendens att följa logiker som inte har någonting med människors berättelser att göra. Stora strukturer som exempelvis statsdelar kan börja “leva sina egna liv”, bortom statsplanerares, främlingsfientliga medborgares, eller journalisters kontroll. Kort sagt, vi skapar våra strukturer, samtidigt som de skapar oss.¹⁴

Texten kommer alltså att beskriva strukturer (hierarkier) som det som uppstår då människors berättelser börjar samverka med materiella apparaters funktionssätt. En hierarki kan alltså ses som ett mer eller mindre slumpmässigt resultat av att tankar, teorier, och myter hamnar i symbios med ett visst materiellt arrangemang. Ett exempel på utvecklingen av en sådan symbios är framväxten av moderna fängelser: Nya tankar om kriminalitet och laglydighet råkade sammanfölla med uppförandet av panopticon-byggnader, där en ensam fängelsevakt kan övervaka alla fångars förehavanden samtidigt.¹⁵ Samhällsvetare kallar denna typ av hierarkier – där “det som går att säga” samverkar med “det som går att se” – för *strata*.¹⁶

En hierarki – ett *stratum* – är alltså dels en materiell apparat som sammanför, sorterar och arrangerar exempelvis människor och råvaror, dels en samling berättelser som stabiliserar strukturen.¹⁷ Vissa strata hänger samman främst för att den materiella apparat som svarar för sammanförandet och sorterandet av materia fungerar väldigt effektivt; i andra strata spelar starka berättelser en viktig roll i att hålla samman strukturen.¹⁸ Oavsett vilket är det viktigt att inse att hierarkier är beroende av materiella processer – att hierarkier inte kan hänga samman av *enbart* berättelser.

Att världen består av mer än bara berättelser borde inte vara ett kontroversiellt påstående. Icke desto mindre domineras den politiska debatt som förs på dagens kultursidor och i dagens kulturtidskrifter av ändlösa diskussioner om just berättelser. Olika “diskurser” analyseras utifrån ett flertal perspektiv – kön genusteori, queerteori, postkolonialism, konsumism (i begreppets ideologiska bemärkelse) osv. Dessa diskussioner är viktiga, men bygger på ett ensidig teori om hur hierarkier upprätthålls. Strukturer skapas och upprätthålls av mer än bara berättelser. Politisk debatt, och försök att försöka förändra samhället, kan därför inte reduceras till en diskussion om litvet-kursplaner, eller subversiva läsningar av texter.¹⁹

Strata är alltså resultat av att mänskliga tankar och icke-mänsklig materia börjar samverka. Det är viktigt att komma ihåg att denna samverkan oftast inte är planerad, utan att det oftast är en tillfällighet som gör att olika materiella apparater och berättelser hamnar i symbios med varandra.²⁰ Strukturer – som exempelvis en statsdel – uppvisar egenskaper som inte planerats, eller kan kontrolleras, av människor. Som redan nämnts, även icke-mänskliga strukturer kan sägas leva sina egna liv.²¹ Även strukturer som är sammansatta av beståndsdelar som bygger på enkla och förutsägbara principer kan börja uppvisa egenskaper som är allt ifrån enkla och förutsägbara.²²

Att se världen på detta sätt leder därför till ett nytt förhållningssätt till människans delaktighet i att skapa och upprätthålla strukturer.²³ Av detta skäl – att det anses marginalisera människans roll i världen – möter detta perspektiv ännu visst motstånd. (Misstron är inte bara ett resultat av att debattörer, kritiker och kulturskribenter är konservativa.) Sedan upplysningen har ju progressiva tänkare föredragit att sätt människan i centrum för skapandet av samhället.²⁴ Genom åren har flera författare pekat på hur otacksamt det är att utmana denna föreställning.²⁵

Motståndet mot detta perspektiv bygger dock ofta på missförstånd. Att se världen på detta sätt innebär *inte* att människors politiska strävanden och försök att förändra världen är meningslösa.²⁶ Däremot är det viktigt att vi förstår hur strata uppstår och upprätthålls – att vi förstår den process som kallas “stratifiering” – samt att vi börjar erkänna att dessa strukturer består av mer än bara berättelser, mer än bara texter. Det är först då som vi på allvar kan börja experimentera med att avhierarkisera – att “destratifiera” – samhället.

Den Svenska Modellen som en samling strata

I beskrivningar av den svenska välfärdsmodellens framväxt finns det ett par teman som återkommer flitigt: Hur det kommer sig att en så pass säregen samhällsmodell kunde utvecklas? Hur kom den "historiska kompromissen" mellan arbete och kapital till stånd? Hur har det Socialdemokratiska Arbetarepartiet (SAP) kunnat hålla i regeringsmakten under så många år?

Svaren på dessa frågor brukar sökas i en historieskrivningar som tar avstamp i slutet av 1800-talet, då svenska arbetarrörelsen organiserade sig.²⁷ Sverige blev ett av de få länder där ett arbetarparti etablerades före dess att borgerliga alternativ hade skapats. Efter SAPs tillkomst (1889) bildades Landsorganisationen (1898), där de båda organisationerna länkades samman genom facklig-politisk samverkan. Detta ledde till att arbetarrörelsen fick ett mobiliseringsförsprång gentemot borgerligheten, vilket senare återspeglades i de olika blockens maktindelning.

Den svenska arbetarrörelsen var ursprungligen inte en enhetlig och väl sammanhållen struktur. Över tid stabiliserades denna struktur alltmer, och relativt snabbt blev arbetarrörelsen relativt sett mindre fragmenterad än dess kontinentala motsvarigheter.²⁸ Här spelade både berättelser och materiella apparater en viktig roll: August Palm framhålls ofta som den person som tidigt lade fram en stark berättelse om arbetarklassen som enhet, och behovet av dess organisering. Denna berättelse fylldes naturligtvis i av andra medlemmar i rörelsen; exempelvis spelade nämnda tal av Per Albin Hansson en roll i detta avseende. Samtidigt kan dessa berättelser inte frikopplas från själva organiseringen, sammansättningen, tillförandet av resurser – i form av både pengar och medlemmar – som närde dessa berättelser.²⁹ Utan den tidiga mobiliseringen av rörelsen hade Palms, Hanssons och andras tankar inte kunnat få sådan spridning.

Under 1900-talet första årtionden stärktes arbetarrörelsens apparat genom att fackförbunden "byggdes in" som aktiva komponenter i den framväxande svenska välfärdsapparaten. Statsvetare har framhävt att socialdemokratisk policy traditionellt sett legitimerades på två olika sätt – antingen genom hänvisning till fackligt stöd, eller genom hänvisning till vetenskapen.³⁰ I politikområden som arbetsmarknadspolitik var fackligt stöd nödvändigt – exempelvis AMS byggdes upp utifrån idén att LO skulle spela en aktiv roll i verksamheten, vilket skulle borga för gott beslutsfattande.³¹ (I nästa avsnitt kommer det att talas mer om vetenskapstron inom Den Svenska Modellen.)

Hierarkiseringsprocessen fortsatte sedan under mitten av 1900-talet, som ett resultat av etablerandet av den så kallade Rehn-Meidner-modellen för ekonomisk politik. Denna modell, vars inflytande inte kan överskattas, bestämde frågor som lönebildning, arbetsmarknadspolitik, och makroekonomiska ramverk.³² Dess mål – såsom det formulerades av dess upphovsmän, LO-ekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner – var att stärka den fackliga rörelsens inflytande i den moderna ekonomin.³³ Alltså gavs fackförbunden ytterligare inflytande, inte bara över lönebildning utan även över investeringar i teknologisk utveckling.³⁴

Denna utbyggnad av arbetarrörelsens inflytande innebar en hierarkisering av LO, och dess samarbetspart SAP. Någon gång framåt 1970-talet hade denna långa process av hierarkisering av arbetarrörelsen gått så långt att den började bli föremål för kritik – en kritik som sedan dess hängt kvar.³⁵

Arbetarrörelsen var inte den enda hierarkin som byggdes under 1900-talets början. Under denna tid omstruktureras även svenskt näringsliv. I likhet med andra länder innebar moderniseringen att en allt större del av den ekonomiska aktiviteten bedrevs inom ramen för en ny form av företag – det moderna aktiebolaget, styrd av en ny yrkeskår av professionella chefer.³⁶ Ett exempel på denna process är framväxten av den svenska bilindustrin, som innebar att mindre stålverk runt om i landet införlivades i de framväxande svenska storföretagen.³⁷ Byggandet av modern storindustri innebar alltså en stratifiering av näringslivet – där en mångfald av små producenter omformades till, eller slogs ut av, allt större entiteter.³⁸

Att framväxten av en modern industri innebär en hierarkisering av näringslivet är i sig inget svenskt fenomen. Denna process var dock särskilt effektiv i Sverige, som sedan dess har varit en ekonomi dominerad av ett litet antal stora företag. En orsak till denna stratifiering är att den svenska ekonomin kom att utgöras av tillverkningsföretag, ofta inom tung industri. Detta kan jämföras med exempelvis Danmark, vars ekonomi består av ett större antal mindre (tjänste-)företag.

Det finns även en geopolitisk förklaring till Sveriges stratifierade näringsliv: Alliansfriheten krävde att landet skulle vara självförsörjande med vapenmateriel, vilket gjorde att de svenska folkhemsföretagen (Ericsson, Saab, Volvo) vävdes ihop med staten. Militärmaktens säkra ordrar kom att utgöra en buffert för de svenska folkhemskoncernerna: Det är höga marginaler på krigsmateriel, och alliansfriheten krävde att staten skyddade de stora koncernernas fortlevnad. Detta faktum – att det svenska industriundret till stor del springer ur alliansfriheten och landets krigsmaterielproduktion – diskuteras sällan.³⁹ Det är icke desto mindre en viktig förklaring till varför den svenska ekonomin består av hierarkier som sträcker sig hela vägen upp till statlig nivå.⁴⁰ De svenska storföretagen hade inte stått sig så starka om de inte hade försetts med resurser från staten, vars utgifter legitimerats av utrikespolitiska hotbilder och tal om alliansfrihet.

Sveriges 1900-tal kan alltså beskrivas i termer av framväxten av två strata – dels arbetarrörelsens hierarki, dels näringslivets hierarkier. Den förra bestod av materiella apparater (såsom LO, SAP, AMS) och berättelser om arbetarens roll i samhället. Den senare hierarkierna bestod av materiella apparater som det moderna aktiebolaget och produktionsapparater, samt berättelser om professionalism och alliansfrihet.

Rationaliseringen, ingenjörerna och vetenskapstron

Det som gör Sverige speciellt är också hur dessa “substrata” fogades samman till en enda hierarki. Från 1928 års arbetsfredskonferens, och 1937 års Saltsjöbadsavtal blev började “arbetets” och “kapitalets” substrata alltmer växa samman – dels genom korporatistiska lösningar (materiella apparater), dels genom en framväxande samsyn i de övergripande berättelserna om det svenska goda – vare sig detta gällde arbetsfred, arbetslinjen, ekonomisk modernisering, rationalisering, eller alliansfrihet. Av dessa berättelser var det inte minst tankar om rationalisering och modernisering som gjorde att den alltmer utbyggda apparaten hängde samman.

Framväxten av Samförståndssverige måste därför ses i kontexten av en alltmer inflytelserik yrkeskår – ingenjörerna. Dessa organiserade sig, inte minst genom IngenjörsvetenskapsAkademien (IVA), i syfte att sprida de arbetsrationaliseringstankar som lanserats i USA (av Taylor) och Frankrike (av Fayol). Precis som i andra länder – sannolikt än mer än i andra länder – kom dessa masstillverkningsidéer (och

de hierarkier som de skapade) att förändra samhället radikalt. Produktionsingenjörsskapet kom att bidra till att samhällena i väst alltmer inordnades enligt massproduktionens och skalfördelarnas logik – ekonomiskt, socialt och kulturellt.⁴¹ Ingenjörsskrået kom även att stabilisera de nya framväxande storföretagen, allteftersom ingenjörsvetenskapen – och, mer generellt, byggandet av kunskap – blev en verksamhet som organiserades inom företagslaboratorier.⁴²

I Sverige fick dessa tankar en särskild innebörd, då ingenjörsvetenskapen placerades i kontexten av maktkampen mellan arbetarrörelsen och näringslivsorganisationer. De svenska produktionsingenjörerna lyckades positionera sig på ett sätt som gjorde att de fick en avgörande betydelse i sammanlänkningen av arbetsgivar- och arbetstagarhierarkierna. Rehn-Meidnermodellen förutsatte nämligen att det gick att göra en avvägning mellan löneökningar och förbättringar i arbetsmiljön: Om inflationen inte möjliggjorde rejäla löneyft skulle arbetarna ersättas genom investeringar i arbetsmiljön.⁴³

Detta accepterades av arbetsgivarsidan, givet att arbetsmiljöförbättringarna var grundade på de senaste ingenjörsvetenskapliga rönen om arbetsrationalisering. Från näringslivets sida accepterade man alltså att arbetarrörelsen fick sitt ett långtgående inflytande, så länge man kunde försäkra sig om att facket förstod vikten av vetenskap och framsteg.

Omvänt betydde rationaliseringsingenjörsskapet att arbetarrörelsen kunde lita på att arbetsgivarna skulle arrangera arbetet på ett sätt som satte arbetarens hälsa i första rummet. Alltså blev även arbetstagarerna alltmer upptagna med rationaliseringsingenjörsskapet, och lät tanken om rationell arbetsorganisation överordnas kampen om ägandet över produktionsmedlen.⁴⁴

Denna tilltro till ingenjörsvetenskapens progressiva roll gjorde sedermera att rationaliseringsingenjörsskapet kom att expandera bortom fabriksgolvet. "Socialingenjörsskapet" migrerade in i de svenska hemmen – främst köket – som ett sätt att förbättra kvinnornas situation i samhället.⁴⁵ Det fick även sitt utlopp i Socialstyrelsens folkhälsopolitik, och – i förlängingen – i de svenska tvångssteriliseringarna.

Den ingenjör- och experttro som utvecklades i Sverige var omdebatterad inom socialdemokratien, eftersom den gick på tvärs mot tanken om att direkt demokrati och decentralisering av makt skulle uppnås genom att fackförbunden gavs inflytande i välfärdsinstitutionerna. Denna misstro försvann dock med tiden, allteftersom det stod klart att den välfärdshierarki som byggdes – och som skapade välstånd åt alla – förutsatte en centralisering av makt, ofta till olika former av experter.⁴⁶

Denna vetenskaps- och experttro bör dock ses som mer än ett resultat av att Taylors produktionsmetoder – vars inflytande märktes i alla moderna nationsformationer – började spridas i Sverige (av IVA och andra ingenjörer). Arbetsmarknadens parter var även influerade av en svenska tanketraditioner, främst Axel Hägerströms så kallade "Uppsalafilosofi".⁴⁷ Enligt detta tänkande skall "mjuka" frågor om moral och subjektivitet skalas av från det "hårda", objektiva tänkandet. Detta banade vägen för ett teknokratiskt samhälle, där (mjuka) frågor om rättfärdighet trängdes undan av det (hårda) operativa driften av samhällsmaskinen.⁴⁸ Som vi skall se ligger Uppsalafilosofin även till grund för det svenska rättsystemet, som präglas av en stor tilltro till de sanningar som experter (domare) besitter.⁴⁹ Denna experttro kommer alltså återkomma på flera ställen i följande diskussioner om Den Svenska Modellen.

Istället för hierarkier: Självorganisering

En kritik av hierarkier är samtidigt en maning till att bryta ned desamma, och till att ersätta dem med decentraliserade strukturer. Upplösandet – destratifieringen – av dessa strukturer är ett viktigt tema för denna text. Minst lika viktigt är dock den sammansättnings-process som måste åtfölja detta upplösande.

Att analysera hierarkier enligt ovanstående är nämligen inte oproblemiskt. Inom vänstern har det på senare tid hävdats att en alltför långtgående och urskiljningslös kritik av hierarkiska strukturer kan leda till att även “goda” hierarkier nedmonteras.⁵⁰ Det är en sak, menar vissa vänsterkritiker, att riva strukturer om dessa utgörs av stora företag eller av patriarkala strukturer – det är en annan att vilja riva fackföreningsrörelsens organisationer. Kort sagt, kritiker inom vänstern varnar för att detta förhållningssätt kan leda till att “babyn kastas ut med badvattnet”. Dess logiska slutpunkt är, menar de, ett anarko-libertarianskt (eller, som det slentrianmässigt kallas, “nyliberalt”) samhälle. I denna kritik stödjer sig vänsterkritikerna på det som de anser vara den stora lärdomen från fyrtiotalisternas studentrevolter – att -68-vänsterns världsbild under 80- och 90-talen kom att användas av människor som inte applicerade den i syfte att avskaffa kapitalismen, och att den då blev en del av kapitalismen.⁵¹

1968-revolternas misslyckande – och deras roll i att skapa dagens “nyliberala” samhälle – har lett nämnda vänsterkritiker till en dyster slutsats: Det avhierarkiserade samhället är en farlig utopi, och därför måste vi lära oss att uppskatta hierarkier igen.⁵² Att acceptera denna dystra slutsats är, menar jag, att tvingas till en onödig kapitulation.⁵³ Det faktum att -68-generationen misslyckades i sina försök att förbättra världen betyder inte att följande generationer kommer att möta samma öde. -99-generationen – som växte upp i en värld då icke-hierarkiska organisationssätt inom nya media visade sig vara minst lika effektiva som hierarkiska dito – kan kosta på sig att fortsätta experimentera med att destratifiera världen.

“Experimentera” är dock ett viktigt ord i sammanhanget. Den rädsla som nämnda vänsterkritiker ger uttryck för är befogad: Försök att destratifiera samhällsapparaten måste hänga samman med *minst lika ihärdiga försök att bygga alternativa strukturer*.⁵⁴ Att riva är lätt; det svåra består i att få system att hänga samman på nya sätt. Med andra ord bör försök att destratifiera-och-sätta-samman-på-nytt ses som experiment; försiktighet och ödmjukhet är att föredra framför den positivistiska bombsäkerhet som präglade 1900-talets samhällsbyggen. I dessa försök kan vi använda två koncept – *självkatalytiska system*⁵⁵ och *offentligheter*⁵⁶.

Ett självkatalytiskt system kännetecknas, precis som strata, av ett visst *recept* (eller en viss *logik*) som ligger bakom dess sammansättning. Ovan nämndes att strata hänger samman av en viss logik, där en materiell apparat sammanför, sorterar och arrangerar exempelvis människor och råvaror, och en samling berättelser stabiliserar strukturen. Självkatalytiska system hänger samman genom att en mångfald av olika element tillåts samverka med varandra på vis som gynnar samtliga parter.⁵⁷ Det klassiska samhällseliga exemplet på en sådan struktur är gatumarknaden, som fungerar som mötesplats för en intensiv utbytesprocess, och därför attraherar en brokig samling människor och råvaror.

Dessa system är kallas självorganiserande eftersom det ofta finns återkopplingsmekanismer som håller samman systemet kring ett visst jämviktsläge. Exempelvis når gatumarknad i allmänhet en viss storlek, beroende på en samling faktorer (hur mycket yta som finns att tillgå, hur mycket folk som bor i närheten osv.). Dessa system uppvisar även, framförallt över tid, hur strukturer kan uppstå *utan*

planering. Notera exempelvis vad som händer då ytan för en etablerad gatumarknad stängs (som i fallet Spitalfields Market i London). Trots att det "officiella" marknadsutrymmet är nedstängt fortsätter människor att varje söndag komma till samma stadsdel med sina varor (och sina pengar). Likt en amöba flyter marknaden ut till närliggande gator, där utbytesprocessen fortsätter. Alltså kan självkatalytiska system – precis som strata – sägas leva ett eget liv. Gatumarknaden blir en organism där ingen kan sägas vara styrande; en struktur som fortsätter att existera eftersom många anser sig ha utbyte av att vara en del av den.⁵⁸

Självkatalytiska system har länge diskuterats inom natur- och samhällsvetenskaperna, allteftersom dessa inspirerats av så kallad komplexitets- och systemteori. Samtidigt är det först på senare år som dessa abstrakta tankar setts fungera i verkliga situationer – framförallt inom nya media.⁵⁹ Det mest konkreta exemplet på hur olika system kan sättas samman på olika vis kan man finna i produktionen av datorprogram, eller närmare bestämt i produktionen av datorers operativsystem. På datormarknaden pågår en kamp mellan Windows (som produceras av företaget Microsoft) och Linux (som produceras av en amorf massa av datorprogrammerare; hackers). Det talas här om hur "katedralen" (läs stratumet) Microsoft tvingas konkurrera med en "basar" (läs självkatalytiska systemet) av oberoende hackare. Många inom datorvärlden har pekat på det smått sensationella i att den till synes anarkiska basaren skapar en bättre produkt än den rigida och hierarkiska katedralen. Detta sätter ett stort frågetecken över alla de katedral-strukturer som vi byggde under 1900-talet; går det att organisera andra delar av samhället enligt Linux-principerna?

Istället för experter: Offentligheter

En *offentlighet* är samling individer som alla påverkas av en sakfråga, och tillsammans låter sina olika tolkningar av situationen leda fram till ett beslut. På detta sätt är en offentlighet en kollektiv entitet som kan ersätta experter i beslutsfattande. Med andra ord: En experts (eller ett fåtal experters) omdöme kan ersättas av det kollektiva omdöme som uppvisas av en brokig samling av icke-experter. Begreppet började användas på detta sätt redan under 1920-talet, i kontexten av det framväxande moderna samhället. Under denna tid menade vissa bedömare att det alltmer teknologiskt framskridna samhället kräver att experter tar över beslutsfattandet – att moderna samhällen måste vara teknokratier. Tänkandet kring offentligheter utvecklades alltså som ett sätt att undvika teknokratins påstådda nödvändighet, och istället fördjupa demokratin.⁶⁰

Detta tänkande kan åskådliggöras i fallet med de prioriteringslistor för operationer som, mer eller mindre i hemlighet, inrättats inom sjukvården. I detta fall har ett fåtal *förment objektiva* experter fattat beslut av högst politisk art – exempelvis att låta kejsarsnittfödslar vara lika lågt prioriterade som skönhetsoperationer. Det problematiska i detta exempel är inte bara att dessa dolda experter inte kan avsättas demokratiskt, eller att de uppenbarligen inte inser att dessa prioriteringslistor handlar minst lika mycket om *värderingar* som om operativ styrning av sjukvården. Det problematiska med dessa expertsystem är att de även öppnar upp för beslutsfattande som styrs av några få personers ofta *omedvetna* subjektiva uppfattningar om saker och ting. Det rätta i detta fall – och i ett flertal andra fall – skulle således vara att låta etableringen av en sådan prioriteringslista vara offentlig, och därmed föremål för debatt och medinflytande. Med andra ord, det rätta hade varit att *öppna upp en offentlighet kring sakfrågan*.

Begreppet offentlighet bör inte, som självkatalytiska system, ses som en logik för sammansättningen av

materiella strukturer (ett AMS, ett företag etc.). Det är istället ett sätt att se på sammansättningen av kunskap. Således kommer begreppet från kunskaps- och demokratiteori, snarare än system- och komplexitetsteori. Det finns dock viktiga beröringspunkter mellan offentligheter och självkatalytiska system: De senare är decentraliserade strukturer som tillåts "flyta" utifrån vissa givna ramar; på samma sätt tillåter tanken om offentligheter att kunskapsskapandet kan "flyta", utifrån en offentlighets "kollektiva intelligens".⁶¹ De båda begreppen är alltså sammanlänkade i deras målsättning i att decentralisera makt – från etablerade och rigida hierarkier, till en kollektiv intelligens som uppstår ur en basar av brokiga element.

De båda begreppen är även länkade på så sätt att vissa författare använt sig av komplexitetsteori för att förstå hur offentligheter av icke-expertter uppvisar bättre omdöme, och fattar smartare beslut, än hierarkier av ett fåtal etablerade experter.⁶² Offentligheter-tänkandet handlar alltså inte bara om demokratiskt medinflytande; det handlar även om att skapa *bättre fungerande kunskap*. Riskerna med ett alltför centraliserat beslutsfattande har dock länge varit kända av ekonomer: Världshistoriens värsta felberäkningar och mest bortkastade investeringar – exempelvis inom energiområdet – har varit resultat av att några få experter gavs alltför stora befogenheter. Marknadsekonomin styrka, menar de, är att den främjar en pluralism i hushållandet av resurser – vilket minskar risken för att samhällets resurser slösas bort av ett fåtal experters missbedömningar.⁶³

Denna syn på kunskap är dock ett radikalt brott mot de perspektiv som varit dominerande i de moderna samhällena i väst – framförallt i Sverige. Sedan upplysningen har positivismen – tron att samhället bör utformas endast utifrån "vetenskaplig" kunskap – varit förhärskande inom samhällsbyggandet.⁶⁴ Det moderna projektets främsta fundament var ju just att ersätta vidskeplighet med rationalism. Detta, menade positivisterna, skulle leda till Framsteget – till en framtid då den primitiva människans inbördes strider skulle elimineras.⁶⁵

Det moderna projektet innebar även att alltmer makt lades i händerna på de vetenskapsmän som sades företräda rationaliteten. Denna vetenskapsmänna-status kunde vissa män (för det var främst män) uppnå genom att separera sitt tyckande – sin subjektiva uppfattning om världen – från sin färdighet att objektivt betrakta Naturen. Den rena vetenskapen är alltså – enligt denna världsbild – frikopplad från politik, maktspel, och subjektivitet.⁶⁶

I Sverige flöt en lokal variant av detta tänkande rakt in i det socialdemokratiska samhällsbygget. Axel Hägerström och Uppsalafilosoferna hävdade just att allt mjukt – allt subjektivt – skulle separeras från kunskapsskapandet. Precis som inom den kontinentaleuropeiska positivismen var förhoppningen att detta skulle leda mänskligheten framåt, mot en tid utan konflikter och splittrande meningsåtskillnader.⁶⁷

Med andra ord finns det en lång tradition som skapat den vetenskapliga anda som nu genomsyrar den svenska samhällsapparaten. Posivisterna, Hägerström med flera har efterlämnat en Svensk Modell som till stor del bygger på beslutsfattande som ligger i händerna på olika expertinstanser. En viktig utmaning framöver är alltså inte bara att ersätta hierarkier med självkatalytiska system, utan även att ersätta dessa expertinstanser med offentligheter, vare sig dessa finns i inom offentliga ämbeten eller inom offentliga bolag.

De kommande kapitlen

För att summera upp: Denna text kommer att studera Den Svenska Modellen som en stor apparat av hierarkier, vilka ansamlats och sammanfogats över tid.⁶⁸ Flera av dessa hierarkier är till övervägande del önskvärda; de utgör en nödvändig stomme för välfärdsapparaten. Många av dem är däremot mer problematiska; de fyller inte längre sitt ursprungliga syfte, och verkar mer exkluderande än inkluderande.

Texten kommer därför diskutera möjligheter att lösa upp dessa hierarkier, med sikte på att få dem att hänga samman på nya vis. Framförallt kommer alternativa “recept” för att sätta samman strukturer diskuteras – exempelvis hur självkatalytiska system kan ersätta traditionella hierarkier, och hur offentligheter kan ersätta experter i beslutsfattande och styrning.

Poängen med denna ansats är den lyfter fram hur hierarkier hålls samman av materiella och icke-mänskliga faktorer, i samspel med människors berättelser. Alltför länge har den politiska diskussionen i progressiva kretsar berört berättelser, och deras roll i att reproducera strukturer. Detta har lett till en enögd analys av världen, och – i slutändan – till verkningslösa politiska program. Förhoppningsvis kan vi inleda en politisk diskussion som inte bara stödjer sig på litteraturvetenskap, utan även lånar perspektiv från såväl naturvetares teori som datorvärldens praktik.

I de kapitel som följer kommer de idéer som introducerats ovan användas i diskussioner om arbetsmarknaden, skatterna, vården, utsattheten, de offentliga bolagen, och de offentliga ämbetena. Vissa kapital kommer att vara mer inriktade på sammansättningen av självkatalytiska system, andra kommer att fokusera på skapandet av offentligheter. Genomgående är dock en experimentell – snarare än “traditionellt” kritisk – inställning.⁶⁹ Genom vilka experiment kan vi få Den Svenska Modellen att börja fungera på nya – och förhoppningsvis bättre – vis?

- 1 Här är Margot Wallströms “två öron och en mun”-kommentar – om svenskars självtillräcklighet och ovilja att lära sig av omvärlden – talande. Mest intressant är kanske de svenska politikernas och ledarskribenternas kritik mot Wallströms uttalande; de svenska opinionsbildarna för självtillräckliga för att vilja lära sig av Wallström.
- 2 Att ordet “folkhem” var lånat från den nationalistiska högern är väl värt att notera, men inte centralt just i detta stycke. Det “kontingenta” i folkhemstankens ursprung, och i tankens införlivande i socialdemokratiska samhällsbygget, återkommer senare i detta kapitel.
- 3 Statsmäns maktutövning går ju alltför ofta ut på en enkel logik, inte minst beskriven av George Orwell: Måla upp en extern hotbild (sann eller falsk spelar ingen roll), piska upp nationella stämningar, erbjud statens beskydd, erhåll mer makt. Liberaler som Robert Kennedy poängterar just att liberala samhällen förutsätter att ledare bör ägna sig åt att skapa samhörighet och tillit istället för en “vi och dem”-anda.
- 4 Termen “ideologiskt kitt” används av Lars Calmfors, dock kontexten av mer samtida svensk politik. Se Sverenius (1999) *Vad hände med Sveriges ekonomi efter 1970?* Stockholm: SOU.
- 5 Se Sverenius (1999).
- 6 I allmänhet använder dessa kritiker begreppet “kapitalism” istället för “ekonomi” eller liknande. Jag väljer dock att hålla mig till det senare ordet, eftersom det förra har en samling konnotationer som leder tanken fel. Se fotnot 10.
- 7 Från Zygmunt Baumans term “liquid modernity”.
- 8 Lash & Urry (1987) *The end of organised capitalism*. London: Polity Press.
- 9 Sennett (2006) *The culture of the new capitalism*. London: Yale University Press.
- 10 Flera av dessa författare bygger (fortfarande) sina teorier på Marx tanke om att kapitalismen bygger på interna motsättningar, som förr eller senare kommer att leda till systemets kollaps.
- 11 Här finns det en rik samhällsvetenskaplig tradition att utgå ifrån: Ekonom-historikern Alfred Chandlers tankar om 1900-talsekonomin som beroende av storföretagens “synliga hand” istället för Adam Smiths “osynliga hand”; Fernand Braudels som beskrivning av kapitalismen som kännetecknad av monopoliserande “anti-marknader” istället för marknader; ekonomen J.K. Galbraiths tal om modern ekonomi som beroende av svällande “teknosystemer” (hierarkier av storföretag och stat som växer samman) osv. Den senaste uttalar av detta är amerikansk-mexikanske filosofen Manuel DeLanda, vars tolkning av franske Gilles Deleuze lyfter fram hur

[t]he last three or four centuries have witnessed an intense homogenization of the world (biologically, linguistically, economically), a fact that in itself would seem to recommend the injection of a healthy dose of heterogeneity into the mix.

DeLanda (1997) *A thousand years of nonlinear history*. New York: Zone. Sida 271-272.

Ordet “kapitalism” antas, av både lekmän och professionella ekonomer, betyda en ekonomi baserad på den “fria marknadens” mekanismer. Denna typ av ekonomi inte existerar inte, vilket uppenbarligen inte hindrar bedömare från både höger och vänster att kalla vissa länder “kapitalistiska”. Begreppet rör till mer än det förklarar, alltså är det dags att sluta använda k-ordet. Eller som DeLanda (1997: 288-289) skriver:

Braudel himself prefers to keep the word “capitalism” and change its meaning (so that it refers exclusively to non-market-competition, i.e., big business). However, such an entrenched meaning cannot be changed so easily. That is why I prefer to use a different term altogether [...] otherwise we will be confined, when thinking about possible routes for social development, between two choices that are equally hierarchical: capitalism and socialism.

- 12 Vid slutet av 1960-talet sammanföll en samling faktorer, som ledde till en ny teoribildning inom humanioran och samhällsvetenskapen. En ny generation av studenter inspirerades av en ny generation av tänkare, som i detalj började

studera hur kulturuttryck, ideologier och kunskapsstrukturer var instrumentella i att skapandet och upprätthållandet av samhällsstrukturer. I detta tankestoff finns även tanken att kunskapsstrukturer är godtyckligt sammansatta, inte nödvändigtvis har någon koppling till någon universell sanning. Kunskap och sanning kan – enligt dessa teorier – konstrueras socialt, ofta som del av människors maktutövning. Denna “postmoderna” strömning har lett till att forskare – och på senare tid även politiska aktivister – fokuserar på att studera inneboende maktanspråk i texter och så kallade “diskurser”. Olika kulturvetenskaper har varit instrumentella i att skapa metoder för dessa studier.

- 13 “Shonalistik” är Gringogängets egen benämning på den journalistik de bedriver.
- 14 Detta är en idé som har beskrivits på olika sätt inom både politik, akademi och kultur. Exempelvis av Laetitia Sadier i Stereolabs “Tomorrow is already here”:

Originally this set-up was to serve society
Now the roles have been reversed
That want society to serve the institutions

Oftast, som i texten ovan, talas det om att vi skapar våra strukturer, och *sedan* skapar de oss. (Unga och små strukturer styrs fortfarande av människor; i stora och gamla strukturer försvinner denna kontroll, och människan styrs av strukturen.) Poängen i denna text att människor och maskiner, subjekt och objekt, ömsesidigt konstituerar varandra *i alla strukturer* – gamla eller unga, stora eller små.

- 15 Den som först lade fram detta exempel var Michel Foucault, i boken *Discipline & Punish: The birth of the prison*. Notera ordvalen “råkade sammanfalla” och “hamnar i symbios med”. Framväxten av det disciplinära fängelse – mötet mellan panopticon och diskurser om kriminalitet – som Foucault beskriver skall inte ses som en medveten handling:

The two forms [the material arrangement of the panopticon, and the discourses of delinquency] may have emerged at the same time, in the eighteenth century, but they are none the less heterogeneous.
Deleuze (1999) *Foucault*. London: Continuum. Sida 28.

- 16 Det är främst Gilles Deleuze som spridit denna användning av termen “stratum” (“strata” i pluralis) . Termen används ofta inom sociologi som ett sätt att beskriva sociala grupper, inte minst klass. Deleuze använder den dock i ett annat avseende, inspirerat från geologins beskrivning av hur sedimentära stenar uppstår (se not 17).

I kontexten av Foucaults studie av disciplinära strukturer, exempelvis fängelser, i *Discipline & Punish* skriver Deleuze:

Strata are historical formations [...] made from things and words, from seeing and speaking, from the visible and the sayable, from bands of visibilities and fields of readability, from contents and expressions.
Deleuze (1999) *Foucault*. London: Continuum. Sida 4.

I detta citat nämner Deleuze de centrala begreppen *content* och *expression*. *Content* avser det som “går att se”, alltså materiella komponenter, medan *expression* avser det som “går att säga”, alltså det som i denna text (för enkelhetens skull) kallats berättelser. *Content* och *expression* utgör alltså de två “komponenter” som ingår i strata. Denna text kommer att undvika användningen av dessa begrepp.

I sin tolkning av detta tankesätt – *A New Philosophy of Society: Assemblage theory and social complexity* (2006, London: Continuum) – väljer även Manuel DeLanda att inte använda *content* och *expression*. Istället pratar han, aningen mer lättförståeligt, om *content* som “parts in the assemblage playing a material role”. *Expression* blir “parts [...] playing an expressive role” .

För att göra allting ännu mer komplicerat så använder Deleuze begreppet “strata” för endast så kallade “alloplastiska” hierarkier – oorganiska strukturer som byggnader, städer, organisationer osv., i vilka människors berättelser spelar en stor roll för att hålla samman strukturen. En viktig poäng i Deleuze teoribildning är dock att *alla strukturer* (exempelvis även biologiska eller geologiska) kan beskrivas som en kontingent sammansättning av både *content* och *expression*. Dessa strukturer kallas, mer generellt *assemblages* (*agencement* på franska). Dessa ord skall tolkas som verb lika mycket

som substantiv – det är *dynamiska* strukturer som *kontinuerligt sätts samman* av uttrycksfulla och materiella komponenter. Deleuze och Guattari skriver således att

an assemblage comprises two segments, one of content, the other of expression. On the one hand it is a machinic assemblage of bodies, of actions and passions, an intermingling of bodies reacting to one another; on the other hand it is a collective assemblage of enunciation, of acts and statements, of incorporeal transformations attributed to bodies.

Deleuze & Guattari (1988) *A Thousand Plateaus*. London: Athlone. Sida 88.

För att understryka att det är *samma* logik som ligger bakom skapandet av *alla* assemblages – inklusive alloplastiska strata – väljer DeLanda att skrota ordet strata. Istället pratar han om *assemblages* som är mer eller mindre hårt "kodade" - mer eller mindre disciplinerade av mänskliga teorier, myter osv. "Coding" innebär alltså

processes in which specialised expressive media [i.e. genes and words] intervene, processes which consolidate and rigidify the identity of the assemblage or, on the contrary, allow the assemblage a certain latitude for more flexible operation while benefiting from genetic or linguistic resources (processes of coding and decoding).

DeLanda, (2006: 19)

Eftersom denna bok bara kommer att handla om alloplastiska strukturer kommer texten inte följa DeLandas manöver, utan behåller ordet strata.

- 17 Enligt detta sätt att se det uppstår strata på samma sätt som sandsten bildas – genom att stenar av en viss storlek sorteras ut och hamnar på samma ställe (genom att den hydrodynamiska utsorteringsprocess som skapas då floder drar med sig stenar nedströms), och sedan cementeras ihop till en sedimentär struktur. Notera ordvalet "samma sätt" - Deleuze och Guattari var noga med att påpeka att de inte använder sandstenen som en metafor för en mänsklig byråkrati. Det är, istället, *samma process* som ligger bakom skapandet av både sandstenen och byråkratin.

The hierarchies to which I have referred throughout this chapter are a special case of a more general class of structures, stratified systems, to which not only humans bureaucracies and biological species belong, but also sedimentary rocks. (And all of this without metaphor.)

DeLanda (1997: 62)

Denna process – denna "abstrakta maskin", för att använda D&G-språk – existerar i den del av verkligheten som Deleuze benämner "virtuell". Den andra delen av verkligheten, den "faktiska" (*actual*) delen, består av flöden av materia och berättelser (för att använda samma språkbruk som ovan), som sammanförs enligt nämnda abstrakta maskiner. DeLanda framhåller att detta "virtuella" inte har någonting att göra med något cyberspace eller liknande:

The virtual does not refer, of course, to the virtual reality which digital simulations have made so familiar, but to a real virtuality forming a vital component of the objective world.

DeLanda (2002) *Intensive Science and Virtual Philosophy*. London: Continuum. Sida 30.

- 18 Dessa två typer av strata åskådliggör orden "territorialisering" och "kodning". Det första är ett exempel på en starkt territorialiserad struktur, det senare ett exempel på en hårt kodad struktur (för att använda DeLandas terminologi, se not 16).
- 19 Denna språkbesatthet finns även inom mitt eget akademiska fält, organisationsteori, inte minst i Sverige. Här kan man höra akademiker säga att företag och organisationer är direkta resultat av företagsekonomernas teorier. (Med andra ord tillskriver sig dessa företagsekonomerna en hel del makt.) Manuel DeLanda är mästare på att dessa språkbesattheten som präglar dagens humaniora och samhällsvetenskap. Se detta citat från en intervju med honom:

The domination of this century by linguistics and semiotics (which is what allows us to reduce everything to talk of "frameworks of interpretation"), not to mention the post-colonial guilt of so many white intellectuals which forces them to give equal weight to any other culture's belief system, has had a very damaging effect... The key to

break away from this is to cut language down to size, to give it the importance it deserves as a communications medium, but to stop worshipping it as the ultimate reality.

Här är ett annat exempel:

Though I agree that early twentieth century social science had physics and biology as its model, I would argue that the latter part of the century (starting with Cultural Anthropology) has been much more influenced by the humanities, particularly Hermeneutics and Lit Crit. Clearly, as much damage as the organism metaphor caused in sociology (favouring integration instead of conflict, and giving rise to ahistorical functionalisms) that is nothing relative to the damage that linguistic idealism has caused.

Eller, som John Protevi, beskriver det:

the idea that a reading that shuffles signs about, that assigns new signs to old objects without any body work, would count as a political intervention, is silly academic self-flattery.

20 Forskare brukar tala om att strata, eller mer generellt, strukturer, är *kontingenta* resultat.

21 Forskare talar här om “icke-organiskt liv”.

22 Inom så kallad komplexitetsteori finns det flera exempel på detta fenomen, så kallad “emergens”. Biologers och kemisters sätt att närma sig detta är att tala om *morphogenesis* – den process som leder till uppkomsten av form. (Eller, något förenklat, hur oordning kan omformas till ordning, spontant, utan extern påverkan.) Datorgeniet Alan Turing var en av de som tidigt studerade dessa processer. John Gribbin berättar:

In 1952, [Alan] Turing published a paper which described in principle how the symmetry of an initially uniform mixture of chemicals could be spontaneously broken by the diffusion of different chemicals through the mixture. The anticipated relevance of this to biology was clear from the title of the paper, ‘The chemical basis of morphogenesis’ [...]

Imagine a mixture of chemicals sitting quietly in a glass jar. [...] The result will be that an initially uniform, featureless jar of liquid transforms itself spontaneously into a sea of green dotted with red spots that maintain their positions in the liquid (as long as the liquid is not stirred up or sloshed around). The pattern is stable, but in this particular case it is a dynamic process, with new [molecules of the red catalyst and green inhibitor] being produced as long as there is a source of the chemicals from which they are being manufactured, and as long as there is a ‘sink’ through which the end-products can be removed. [In complexity terminology, this implies] that we are dealing with an open, dissipative system which is being maintained in a non-equilibrium state. Gribbin (2004) *Deep Simplicity*. London: Penguin. Sida 118-120.

23 Av detta skäl kallas perspektivet ibland “post-humanism” – det gör sig av med det mänskliga subjektets överordnade roll.

24 Det så kallat “post-moderna” perspektiv som idag diskuteras på kultursidorna må ha utmanat den moderna synen på kunskap och sanning, men behöll trots allt tron på att människan skapar sin värld.

25 Här märks nämnde Manuel DeLanda, men även Friedrich von Hayek:

It would be no exaggeration to say that social theory begins with – and has an object only because of – the discovery that there exist orderly structures which [...] are not the result of human design. [...] If indignant reformers still complain [...], this is partly because they cannot conceive of an order which is not deliberately made.

Hayek (1978) *Law, Legislation and Liberty; Vol II*. Chicago, IL.: Chicago University Press.

26 Som Mark Bonta och John Protevi skriver:

Deleuze and Guattari do not deny that human subjects can initiate novel and creative action in the world. However, they refuse to mystify this creativity as something essentially human and therefore non-natural. For them, the creativity of consistencies is not only natural, but also extends beyond the human realm.

Bonta and Protevi (2004) *Deleuze and Geophilosophy*. Edinburgh: University of Edinburgh Press. Sida 5.

De fortsätter med att påpeka att mänskliga subjekt kan visst påverka samhället, men bara i "far-from-equilibrium, 'crisis' situations" (sida 193). Med andra ord, vi måste "välja våra politiska fajter" – vissa strata är svårare att lösa upp än andra. Bara genom att förstå de bakomliggande processer som skapar och upprätthåller strata kan vi veta när och hur de kan brytas ned.

- 27 Denna text stödjer sig främst på Bo Rothsteins och Magnus Ryners beskrivningar av Sveriges 1900-tal. Ett exempel på en bok som menar att grunden svenska välfärdsbygget lades tidigare är Berggren och Trädgårdhs *Är svensken en människa?* (Stockholm: Nordstedts).

En annan viktig text att nämna i detta sammanhang är Olle Sahlströms essä "Den röde patriarken". Sahlströms kritik av arbetarrörelsens hierarkisering, dess nyttotradition, samt dess expert- och vetenskapstro kommer att gå igen i denna text. Skillnaden mellan de båda texterna består dock i följande: Till skillnad från Sahlström ser jag inte att den främsta utmaningen framöver är att reformera arbetarrörelsen: För det första ser jag arbetarrörelsen som en hierarki som behöver destratifieras – på samma sätt som den andra av arbetsmarknadens parter behöver destratifieras. För det andra ser jag inte vad kollektivet "arbetarna" är eller bör vara – jag ser ingenting bortom de nu väletablerade institutioner som säger sig företräda detta kollektiv. Snarare ser jag ett problem i att fortsätta se på världen med dessa "kapitalocentriska" glasögon. Vanan att analysera världen som en evig kamp mellan arbete och kapital är en av de faktorer som upprätthåller nämnda hierarkier. Alltså är "arbetarrörelsen", som begrepp och företeelse, en konstituerande del av den apparat som denna text vill bryta ned. Som Andrew Barry uttrycker det:

Isn't capitalism itself and the framing of the economy as capitalism, itself a product, to put it very crudely, of the whole history of critical political economy and anti-capitalist political movements and the various technical devices they have deployed to make this thing capitalism apparent?

Barry & Slater (2005) 'Technology, politics and the market: an interview with Michel Callon', i Barry & Slater (red.) *The Technological Economy*. London: Routledge.

Med andra ord ser jag inte mig som en del av "arbetarrörelsen"; framförallt ser jag inte heller att samhällets (som jag ser det) mest utsatta kan inordnas som en del av denna rörelse. Allt som oftast hör man ju företrädare för LO som uttryckligen hävdar att det inte är deras roll att se efter socialt utslagna, hemlösa, medborgare med dubbeldiagnos etc. Samtidigt kan man ju inte heller förvänta sig detta av arbetarrörelsen; den finns ju per definition till för att skydda medborgare utifrån deras identitet som just arbetare. Men om man, som jag, tror att mäskligt lidande springer ur mer mångfacetterade processer än de som Marx värdeleära beskriver, så är det aningen enögt att tro att världens problem löses med en bättre organiserad "arbetarrörelse" (vad det nu innebär).

Följaktligen väljer jag inte att analysera världen endast i termer av en polär motsättning mellan arbete och kapital. Det ligger inte på mig, som forskare, att förutsätta att individer – och deras lidande – endast definieras utifrån dessa båda identiteter. Som ekonom-sociologen Michel Callon skriver:

Instead of assuming, for instance, the existence of a spirit of capitalism or an overall logic of a mode of production, we can relate certain forms of economic activity to the more or less chaotic, regular and general upsurge of calculative agencies formatted and equipped to act on the basis of a logic of accumulation and maximisation.

Callon (2005) "Why virtualism paves the way to political impotence", *Economic Sociology European Electronic Newsletter*, vol 6, no 2, sida 5.

På samma sätt resonerar jag inte i höger/vänster-termer, utan snarare i termer av auktoritär/frihetlig-termer. Mer specifikt – denna text fokuserar på spänningen mellan hierarkiska strukturer och decentraliserade, "självorganiserande" dito. Detta betyder inte att jag inte ser den maktrelation som skissats av Marx – mitt problem är om detta raster skall bli det enda som vi analyserar samhället med. Som Manuel DeLanda skriver om Deleuze och Guattaris marxistiska influenser:

I think Marxism is Deleuze and Guattari's little Oedipus, the small piece of territory they must keep to come back

at night after a wild day of deterritorializing. Who could blame them for needing a resting place, a familiar place with all the reassurances of the Marxist tradition (and its powerful iconography of martyrs and revolutionaries)? The question is whether we need that same resting place (clearly we need one, but should it be the same? Shouldn't each of us have a different one so that collectively we can eliminate them?)

28 Bo Rothstein beskriver i *Sociala fällor och tillitens problem* hur den svenska arbetarrörelsen ursprungligen var kluven mellan socialdemokratin och kommunister, och hur SAP/LO lyckades tygla denna schism – vilket i sin tur ledde till att näringslivet vågade samarbeta med arbetarrörelsen.

29 Detta är en lätt variation på det tema som Rothstein tar upp i nämnda bok. Medan Rothstein, i samma tradition som Robert Putnam, pratar om en samverkan mellan mänsklig tillit och icke-mänskliga institutioner bygger denna ansats på en samverkan mellan mänskliga berättelser och icke-mänskliga "apparater". Alltså lägger denna ansats, i post-strukturalistisk anda, mer vikt på relationen mellan kunskap och makt. Ett mellanting mellan dessa ansatser finns i Mark Blyths *Great Transformations*, där en statsvetare (av Rothsteins "institutionalistiska" snitt) bygger in teorier som agenter i institutionsbyggande.

30 Här framhävs Gustav Möller som upphovsman till den förra ansatsen, Gunnar Myrdal som upphovsman till den senare. Som Magnus Ryner skriver i *Capitalist restructuring, globalisation and the third way. Lessons from the Swedish model*. (2002, Routledge):

It is probably no coincidence that social policies pertaining to labour issues were primarily in the Möllerian mode, whereas many of the policies pertaining to family and population were influenced by the Myrdals. The relative role of indirect representation versus scientific authority in the definition of policy ends varied depending on the relative location of the issue and the social force concerned in the power bloc. 'Women's issues' tended to be defined by the social engineers, bureaucrats, and politicians not directly associated with those to be regulated ... Labour issues were defined by unionists. (Sida 94.)

31 Rothstein noterar ett citat från riksdagen, där det konstateras att akademiska meriter i sig inte skall utgöra ett hot för anställning inom AMS.

32 Se Ryner (2002):

The importance of the Rehn-Meidner model for post-war social democratic regulation in Sweden cannot be underestimated. It was the paradigm that informed the regulatory practices that rendered the universal welfare state compatible with the reproduction of the national capitalist economy; that is, the policy routines of wage determination, labour market policy, and macroeconomic policy. These can be said to constitute the core of Sweden's Fordist mode of regulation. (Sida 85)

33 Som Lennart Erixon skriver:

Rehn-Meidnermodellen är inte bara en "tredje väg" i den ekonomiska politiken utan också en strategi för fackföreningsrörelsens legitimitet, sammanhållning och oberoende gentemot statsmakten i en ekonomi med full sysselsättning. Medlen i modellen är marknadskonforma men samtidigt ägnade att förstärka löntagarorganisationernas ställning i samhället. (2003: 8)

Här är alltså ännu ett exempel på hur stratifierade strukturer hänger samman då berättelser och materiella apparater stödjer varandra. Statsvetaren Andrew Martin skriver att,

the dominating position LO occupies in Sweden's political economy would seem to rest in significant measure on the power of its economic ideas, which have been essential to the effective utilisation of the power it derives from its numbers and organisational structure. (Martin, 1984: 342)

34 Det svenska arbetarskyddet har lett till en rad teknologiska innovationer, exempelvis bilsäkerhetsbältet. Nya teknologier utvecklades alltså främst i syfte att förbättra arbetarens roll i samhället – det var främst i egenskap av arbetare som en

medborgare gavs beskydd, eller ansågs vara en person i behov av stöd.

- 35 Notera Hasse Alfredssons dikt från 1973, publicerad i *Expressen* (och därefter *Aftonbladet*) samband med IB-affären:

Jag trodde på Erlanders skrynkliga cheviotbyxor.
Jag tror mindre på Palmes skrynkliga jeans -
det döljer sig en skraddarsydd svart byråkrat därunder.
Jag trodde på Wigforss och hans glödande försynthet,
på hans artiga schackspel, på hans ärlighet, kunskap och sanning.
Det är svårare med Kjell-Olof Feldt.
Det är mycket, mycket svårt med Carl Lidbom.
Det är förskräckligt svårt att plötsligt upptäcka en hel hierarki av järngrå eminenser [...]

En mer nypublicerad – och mer grundlig – kritik av arbetarrörelsens hierarkisering finns i nämnda “Den röde patriarken”, av Olle Sahlström, från 1998.

- 36 Den kanske mest kända ekonom-historikern som beskrivit denna trend (dock i en amerikansk kontext) är Alfred Chandler, exempelvis i *The Visible Hand* (1993, Belknap Press). För den svenska kontexten, se Oskar Brobergs *Konsten att skapa pengar* (2006, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet).

- 37 För mer om denna territorialisering, se min artikel “Hamnstadens flöden” i *Ord & Bild*, nr 2, 2007.

- 38 Här är ekonom-historikern Fernand Braudels trevolymverk *Civilization and Capitalism*, om framväxten av den moderna ekonomin, en viktig referens. Braudel menade att det som utmärker moderniseringen var *inte* utvecklingen av mer marknadslösningar. Snarare var det den motsatta processen – skapandet av stora organisationer, privata såväl som statliga – som utmärkte moderniseringen. Den moderna ekonomin är alltså en ekonomi av *anti*-marknader, inte marknader.

- 39 Den enda gång jag sett företagsföreträdare öppet diskutera detta var under firandet av Svensk-Amerikanska Handelskammarens hundraårsfirande. Under detta talade företrädare för exempelvis Ericsson om att det svenska näringslivets innovationer kommer främst från militära applikationer.

I antologin *Military Enterprise and Technological Change* (red. Merritt Roe Smith, 1985, MIT Press) ges ett antal skäl till att militärproduktionens roll i ekonomin ofta “glöms bort”:

Despite the fact that the military is one of the world’s oldest bureaucracies, business and economic historians generally are reluctant to assign it credit for managerial innovation. Instead they attribute the rise of modern management to the play of market forces. (Sida 11)

A large body of literature exists about economic growth and industrial development [...], but it reveals little about the military’s participation. Why? One reason is the persistence of a deeply rooted tradition that sanctions free enterprise and decries government interference in the economy. Yet, [...] the military has been an important agent of technological and managerial innovation. By linking national defense with national welfare, it has sponsored all types of research and development and has served as an important disseminator of new technologies. (Sida 36-37)

- 40 Denna analys av efterkrigsekonomin har bland annat lagts fram av J.K. Galbraith, i klassikern *The New Industrial State*. Även Manuel DeLanda diskuterar militärens inblandning i ekonomin i *War in the age of intelligent machines* (1991, Zone):

One may think that with the rise of the Industrial Age in the nineteenth century, with the massive increase in size of the civilian market, the military role in economic affairs would have decreased. In fact, its role simply changed. [...]

Since relative independence from foreign suppliers has always been an important logistic consideration for the

military, particularly in an age of intense international trade rivalry, it is not surprising that the military often played an important role in the establishment of [key sectors] in the economy. [...]

by the time of World War II, distinctions between a purely civilian sector and a military area of the economy were impossible to draw [...] (Sida 110-11)

- 41 Den hierarkisering av samhället som kännetecknat 1800-talet och framåt kan (om man skall tro Foucault och Deleuze) härledas från att de organisationssätt som etablerades ungefär samtidigt i fabriker, skolor, sjukhus och fängelser kom att sprida sig i det moderna samhället. Detta "diagram" bygger just på att skapa "top-down"-planlagda system som uppvisar skalfördelar – ju större system, desto bättre ekonomi i produktionen.

Vissa samhällsvetare kallar därför 1900-talets välfärdssamhällen Fordistiska. DeLanda hävdar dock att Henry Fords idéer i själva verket utvecklades av den framväxande vapenindustrin, och föredrar därför termen "Coltism".

With regards to Fordism, the most important insight which goes beyond economics is due to people like Michel Foucault. The basic idea is that several of the key elements of mass production are not of bourgeois origin but of military origin. [...] As Foucault says, discipline increases the powers of the body in economic terms of utility but decreases them in political terms of obedience. How are we to change this oppressive system if we are not even aware of its origins? [...] As long as we call this system "Fordism" are we not concealing its real sources? Marxists at this point like to mention Adam Smith's pin factory as example of a civilian use of discipline prior to rifle manufacturing, but for every example they use I can find an earlier military one [...]

DeLanda, Protevi & Thanem (2005) 'Deleuzian interrogations', *Tamara*.

Teknikhistorikern Thomas Hughes stöder DeLandas tes om Ford, och skriver i sin *American Genesis* (MIT Press):

The critical idea of the layout of machine tools to facilitate the flow of production through the factory may have come to Ford first through persons familiar with the best practices of New England machine shops. His insistence on interchangeable parts continued in a long tradition reaching back early in the nineteenth century in the United States to manufacturing at army arsenals." (Sida 204)

- 42 David Noble skriver i *America by Design* (MIT Press) att framväxten av företagslaboratorier är lika viktiga i skapandet av storföretaget som etableringen av aktiebolaget med begränsat ägaransvar. Dagens debatt om patent och immateriella äganderätter grundlades alltså redan för hundra år sedan.

- 43 Ryner skriver följande om rationaliseringsingenjörerna:

The 'consensus' of the Swedish model can be seen as a product negotiated and agreed by different cadres, representing different social groups, and the discourse of rationalisation provided them with a common intersubjective framework through which they could define common norms, including norms of how to deal with differences and conflict. (Ryner, 2002: 73)

- 44 Som Ryner skriver,

The demand for industrial democracy which had been central in the 1920s was gradually marginalised, or more to the point, it was discursively conflated with health and safety norms. (Sida 92)

- 45 Att "kvinnofrågan" underordnades rationaliseringsingenjörerna ledde alltså att de byggdes in i köket än mer. Här är Yvonne Hirdmans *Att lägga livet till rätta* obligatorisk läsning.

- 46 Ryner igen:

Centralisation was long resisted by unions on a local rank-and-file level. Branch-level agreements rendered ineffective their struggle against intensification of the pace of work, increased redundancies of skilled labour, and a hollowing out of meaningful work tasks as Taylorist norms were implemented. Centralisation also contradicted the

popular movement norms of self-organisation and direct democracy. However, during the depression of the 1930s this resistance disappeared. (Sida 92.)

Detta är för övrigt ett klassiskt exempel på hur moderna disciplinära strukturer – inte minst massproduktionssystem – fungerar; hur moderna system bygger på tanken om att centralisera makt i syfte att öka effektivitet. Foucaults *Discipline and Punish* är fylld av citat som framhäver detta faktum, se exempelvis följande:

Antiquity had been a civilization of spectacle. 'To render accessible to a multitude of men the inspection of a small number of objects': this was the problem to which the architecture of temples, theatres, and circuses responded. [...] The modern age poses the opposite problem: 'To procure for a small number, or even for a single individual, the instantaneous view of a great multitude.' In a society in which the principle elements are no longer the community and public life, but, on the other hand, private individuals and, on the other, the state, relations can be regulated only in a form that is the exact reverse of the spectacle. (Sida 216)

47 Se Ryner (2002: 75), såväl som Sahlström (1998).

48 Sahlström (1998) beskriver detta väl, främst i avsnittet "Rättfärdighet".

49 Dennis Töllborg skriver i *Regler eller Juridik*:

Svenska domare [...] uttalar sig som "domstolen", och aldrig i jagform. Dessutom argumenterar de ytterst sällan värderande, utan bara låtsas finna "svaret" därute, och låter oss utomstående nöjas med att förstå att "nu har 'domstolen' bestämt så, och därmed basta". Här ser vi en tydlig och avgörande skillnad jämfört med andra rättssystem [...]

Avskalandet av värden har till slut gått så långt att man inom svensk rättsvetenskap inte ens kan ställa frågan: "Har Högsta Domstolen dömt rätt?" Detta blir en icke-fråga, en omöjlig fråga. Domstolen har ju dömt [...] (sida 19-20)

50 Jag fokuserar här på vänstern, eftersom det länge funnits en tradition inom den konservativa högern som försvarat hierarkier av olika slag.

51 Richard Sennetts *The Culture of the New Capitalism* och Luc Boltanski & Eve Chiapellos *The New Spirit of Capitalism* är exempel på denna kritik. Sennett utgår från betraktelsen att dagens kapitalism är mer flytande och mindre rigid än tidigare inkarnationer av samma system. Samhället har blivit mer flytande, men inte mindre repressivt:

The apostles of the new capitalism argue that their version of [...] three subjects – work, talent, consumption – adds up to more freedom in modern society, a fluid freedom, a 'liquid modernity' in the apt phrase of the philosopher Zygmunt Bauman. My quarrel with them is not whether their version of the new is real; institutions, skills, and consumption patterns have indeed changed. My argument is that these changes have not set people free. (Sida 12-13.)

Detta relaterar Sennett till -68-vänsterns genomgående kritik av hierarkier:

The Port Huron Statement, a founding document of the New Left in 1962, was equally hard on state socialism and multinational corporations; both regimes seemed bureaucratic prisons. History has partly granted the framers of the Port Huron Statement their wish. The socialist rule of five-year plans, of centralized economic control, is gone. So is the capitalist corporation that provided employees jobs for life, that supplied the same products and services year after year. So also welfare institutions like health care and education have become less fixed in form and smaller in scale. The goal for rulers today, as for radicals sixty years ago, is to take apart this rigid bureaucracy. (Sida 1-2.)

På liknande sätt kopplar Boltanski och Chiapello denna flytande (men minst lika repressiva) kapitalism med -68:

The qualities that guarantee success in this new spirit [of capitalism] – autonomy, spontaneity, rhizomorphic capacity, multitasking (in contrast to the narrow specialization of the old division of labour), conviviality, openness

to others and novelty, availability, creativity, visionary intuition, sensitivity to differences, listening to lived experience and receptiveness to a whole range of experiences, being attracted to informality and the search for interpersonal contacts – these are taken directly from the repertoire of May 1968. (Sida 97.)

Problemet, menar nämnda författare, är att -68-kritiken kom att användas på “fel” sätt. Som Boltanski och Chiapello skriver: ”At least in France after May 1968, [nätverkstänket] was placed in the service of critique (particularly by Deleuze)”. 1968 års revolter var ett uppror mot:

the state, the family, churches and, more generally, all institutions; but also master thinkers, bureaucracies and traditions [...] During the 1970s, this critique was almost naturally directed at capitalism, which was conflated in one and the same denunciation with the bourgeois family and the state. They were condemned as closed, fixed, ossified worlds, whether by attachment to tradition (the family), legalism and bureaucracy (the state), or calculation and planning (the firm), as opposed to mobility, fluidity and ‘nomads’ able to circulate, at the cost of many metamorphoses, in open networks. (145)

Men därefter, allteftersom -68-andan blev en mittfårevärldsbild, kom även de “goda” hierarkierna att kritiserars. Medborgarna ville alltmer befrias

from all ‘hierarchies’ and ‘apparatuses’ – that is to say, both from the ‘state apparatus’ and from the ‘apparatuses’ which, like ‘trade union apparatuses’, had contributed to the creation of labour law, and the recognition of social classes, and the process leading to their representation in the state. (Sida 146)

52 Som Richard Sennett uttrycker det i *The Culture of the New Capitalism*:

What the New Left might have learned from Bismarck, or from military service, was that strong ties can flourish under quite impersonal conditions. (182)

53 Som jag skriver i essän “After counterculture” i von Busch & Palmås (2006) *abstract hacktivism: the making of a hacker culture*. (London: OpenMute):

‘99ers can circumvent the forced choice between countercultural posturing and a withdrawal back to pro-hierarchy planning. In this way, ‘99 is a *break* with ‘68. [...] this implies that the children of the ‘99 revolution shun the ‘throw gravel into the machinery’/‘swallow the red pill’/deconstruction methodologies that their parents invented. Instead, they employ a hacker attitude towards reality, exploring new forms of activism and critique. A key point here is that the ‘99ers are as interested in reconstruction (of selforganised structures) as in deconstruction (of hierarchies). Drawing from organisational principles from the world of computers, they are interested in engaging in hands-on building of tangible structures, hoping to patch something up that will be more open than the military-hierarchical structures of the twentieth century. (Sida 102)

54 DeLanda är noga med att understryka denna punkt. Att se världen som alltmer stratifierad leder oss lätt till att reflexmässigt vilja riva alla homogeniserade, stratifierade strukturer – och introducera en “healthy dose” av heterogenitet i samhället. Men, som sagt finns det problem med denna reflex. Dels är det svårt att skapa sant heterogena mixer som inte “bara” är mindre enheter av homogena strata; dels för att en destratifiering inte nödvändigtvis leder till mindre repression (även andra organisationsätt innebär maktutövning). Dessutom kan en destratifiering fungera som bränsle till en ny stratifieringsprocess.

Deleuze och Guattari uttrycker detta på följande – ytterst poetiska (och mer svårförståeliga) – vis:

Staying stratified – organized, signified, subjected – is not the worst that can happen; the worst that can happen is if you throw the strata into demented or suicidal collapse, which brings them back down on us heavier than ever. This is how it should be done: lodge yourself on a stratum, experiment with the opportunities it offers, find an advantageous place on it, find potential movements of deterritorialization, possible lines of flight, experience them, produce flow conjunctions here and there, try out continuums of intensities segment by segment, have a small plot of new land ready at all times.

55 Det finns flera olika ord som används av olika författare för att beskriva denna typ av system. Ur den engelska begreppsfloran (komplexitetsteorins *self-organising systems*, Deleuze och Guattaris *self-consistent aggregates*, Stuart Kauffmanns och DeLandas *meshworks*, Humberto Maturana och Francisco Varelas *autocatalytic loops*, Friedrich von Hayeks *spontaneous order* och *catallaxy* etc.) har jag valt försvenskningen “självkatalytiska system”: Dels för att få med den självuppkomna/spontana aspekten av dessa system; dels för att få med abstrakta-maskin-aspekten, att samma logik finns i både biologiska, och samhällseliga system.

56 Detta är en försvenskning av John Deweys term “publics”, på senare år populäriserad av bland annat Bruno Latour och Ulrich Beck. Här är översättningen något enklare – offentligheter, såsom det används exempelvis i tidskriften *Fronesis* specialnummer om liberalism. Viktigt är dock att fokusera på plural-formen – detta är inte offentligheten i trivial bemärkelse (exempelvis “nu är hemligheten om kungens älskarinnor ute i offentligheten”), utan om den *mångfald* av offentligheter som uppstår i en välfungerande demokrati.

57 Se hur Hayek beskriver catallactics i *Law, Legislation and Liberty*:

Catallactics was derived from the Greek verb *katallatein* (or *katallasein*) which meant, significantly, not only ‘to exchange’ but also ‘to admit into the community’ and ‘to change from enemy into friend’.

Självkatalytiska system är alltså dynamiska strukturer, som hålls samman av att dess beståndsdelar ingår i ett utbyte. DeLanda (1997), som skriver senare än Hayek, och därmed har tillgång till djupare kunskap om katalytiska system, lägger fram följande beskrivning:

Perhaps the most-studied type of meshwork is the “autocatalytic loop”, a closed chain of chemical processes [...] Unlike simple autocatalysis, a closed loop displays not only self-stimulation but also self-maintenance; that is, it links a series of mutually stimulating pairs into a structure that reproduces as a whole. [...] Under special conditions, a set of these processes may form a closed loop, where the product that accumulates due to the acceleration of one reaction serves as a catalyst for yet another reaction, which in turn generates a product that catalyses the first one. Hence, the loop becomes self-sustaining for as long as its environment contains enough raw materials for the chemical reactions to proceed. (62-63)

58 Denna egenskap är för övrigt det som gör självkatalytiska system svåra att “kontrollera” – deras tillväxt uppvisar det fenomen som på engelska kallas “drift”. Avsaknaden av centralstyrning gör att systemet kan utvecklas i oförutsebara riktningar. Den omgivande miljön kan sätta vissa begränsande ramar för systemets utveckling, men inte styra direkt vilken skepnad systemet skall anta. Som DeLanda skriver:

The surrounding environment, as source of raw materials, certainly constrains the growth of the meshwork, but more in a proscriptive way (what not to do) than in a prescriptive way (what to do). (1997: 63)

59 För mer om hur tankessätt från datorvärlden håller på att spridas, som nya sätt att beskriva även världen utanför datorer, se von Busch och Palmås (2006).

60 Det var främst John Dewey som utvecklade begreppet “publics”, främst i *The Public and its Problems*. Deweys tankar växte fram i samspel med Walter Lippmann, som också diskuterade offentligheter i böckerna *Public Opinion* och *The Phantom Public*. (Se Noortje Marres essä “Offentligheten uppstår genom sakfrågor”, publicerad i *Fronesis* nummer 22-23, tema liberalism.) Som Johan Lindgren och Karl Palmås skriver i introduktionen till Dewey, i samma nummer:

Deweys intresse för demokratifrågor hänger samman med hans försök att översätta en pragmatisk kunskapsteori i politiska termer. Han såg nämligen det pågående demokratiska samtalet som det enda sättet att hantera en värld där vi inte längre tror på existensen av objektiv kunskap och slutgiltiga sanningar. Om sanning inte är mer än en mer eller mindre välfungerande samhällelig konvention, så måste så många som möjligt delta i förhandlingen kring denna konvention. Detta var inte bara en fråga om deltagande. Dewey och de andra pragmatisterna hävdade nämligen att sanningar blir mer välfungerande om de bestäms kollektivt. [...]

Följaktligen beskrev Dewey ofta demokratin som en metod för att skapa “offentlig/gemensam kunskap” (“*public*

intelligence”). [...]

Ett alltmer komplext samhälle leder till situationer där expertkunskap är osäker – och det är i dessa som “offentligheter” bestående av berörda intressenter måste sättas samman. Just avsaknaden av en objektiv kunskap kräver att offentligheternas kollektiva subjektivitet tillvaratas. (Sida 235-237)

- 61 Richard Rorty, vars liberalism och demokratisyn bygger främst på Deweys idéer, skriver i *Kontingens, Solidaritet och Ironi* (1997, Studentlitteratur):

Centralt för det liberala samhällets idé är att allt är tillåtet vad gäller ord i motsats till handling, och övertalning i motsats till maktmedel. Denna öppenhet skall inte odlas på grund av att en Skrift säger att Sanningen är stor eller, som Milton menar, på grund av att Sanningen alltid kan vinnas i ett fritt och öppet möte. Den skall odlas för sin egen skull. *Ett liberalt samhälle är ett samhälle som nöjer sig att kalla vad helst utgången för sådana möten blir för “sant”*. (Sida 70.)

- 62 Se James Surowieckis *The Wisdom of Crowds: Why the many are smarter than the few*.

- 63 Se John Kays *The Truth about Markets*, som förtäljer historien om British Electricitys satsning på en ny form av kärnreaktorer. Beslutet att utveckla och bygga dessa som vilade på idén att goda beslut skapas av “wise men”, “together, in a single institution”, satta att “assemble the evidence, consider it dispassionately and set the direction” (sida 91):

Many options were debated, and it was concluded that five new gas-cooled reactors (AGRs) were to be built on the lines of a small prototype. Fred Lee, a trade unionist who had reached the pinnacle of his career announced the decision proudly. [...] 'I am quite sure we have hit the jackpot', he declared.

We had not hit the jackpot. Indeed, the construction of these reactors was probably the worst economic decision ever made by the government of a rich state. [...] If the Central Electricity Generating Board had been a commercial company the write-off would have represented by far the largest loss made by any company, anywhere, in business history. (Sida 91-92)

Kay använder begreppet “disciplined pluralism” för att beskriva hur marknadsekonomier skapar välfärd. Det krävs en pluralism av försök att lösa olika problem, och en “disciplin” som gör att missriktade försök inte tillåts svälja alltmör stora resurser under alltför lång tid.

Because the world is complicated and the future uncertain, decision-making in organisations and economic systems is best made through a series of small-scale experiments, frequently reviewed, and in a structure in which success is followed up and failure recognised but not blamed: the mechanisms of disciplined pluralism. (Sida 108)

- 64 Se John Grays *Al Qaeda and what it means to be modern*.

- 65 John Grays *Two Faces of Liberalism* tar upp denna “panglossiska” samhällsvision, som företräds av flera liberaler, inte minst i Sverige. Mot denna pangloss-liberalism ställer Gray *modus vivendi*-liberalism.

And then there is another kind of liberalism that we find in Hobbes or Hume. This isn't the idea of unifying the whole world under one singular regime. It is the idea of pursuing peaceful coexistence, a *modus vivendi*, between different groups and different cultures.

Detta synsätt en har alltså en mer ”tragisk” syn på den mänskliga naturen än den som framhävs av pangloss-liberalerna: Människan är, och kommer alltid vara ofullkomlig. Den kommer alltid att brista i kunskap och förnuft, och kommer sannolikt alltid ha tendenser till att vara makt- och krigslysten. Därför kräver en liberal samhällsordning att vi skapar institutioner för att överkomma dessa bestående problem. Målet är helt enkelt ett modus vivendi-tillstånd, där vi kan leva våra liv utifrån våra olika personliga livsmål utan att konflikter uppstår. Dessa livsmål kommer nämligen alltid att vara olika; Gray hävdar till och med att våra livsmål blir *alltmer* olika.

66 Hur denna separation utvecklats och gestaltat sig i det moderna samhället finns tecknat i det vetenskapliga fält som kallas Science and Technology Studies (STS), där exempelvis Bruno Latour och Donna Haraway spelat stor roll. För bra introduktioner, se Latours essä *We have never been modern* (1993).

67 Notera följande passage från Sahlström (1998), och jämför med Grays tolkning av den kontinentaleuropeiska positivismen:

Det må bedömas olika i vad mån Hägerström påverkade sin tid eller speglade den. Viktigare är att se honom som språkrör för en vetenskaplig anda som genom att desarmera värdekonflikter ville bana väg för en önskad samhällsharmoni.

Han gav teoretisk legitimitet åt en teknokratisk samhällsvision med stort inflytande inom den nyttotradition som har dominerat arbetarrörelsen sedan tidigt trettiotal.

Jag tror att vi mot bakgrund av det hägerströmska nyttotänkandet bättre kan förstå hur socialdemokratins osäkerhet i värdefrågor. För vi vet ju hur det gick. Hägerströms förhoppningar infriades inte. De grundläggande värdekonflikterna kunde inte desarmeras. (Sida 66.)

68 Deleuze och Guattari skulle till och med kunna använda begreppet "avlagrats över tid", för att understryka att strata kan – likt sandsten – ses som sedimentära strukturer.

69 Som Nicolas Bourriaud skriver i *Postproduction*:

Instead of engaging in critical commentary, we have to experiment, as Deleuze asked of psychoanalysis: to stop interpreting symptoms and try more suitable arrangements. (Sida 82)

Även Latour har uttryckt behovet av att gå vidare från den nu traditionella kritiska ansatsen. Istället för dekonstruktion borde vi lägga våra krafter på *rekonstruktion*:

The critic is not the one who debunks, but the one who assembles. The critic is not the one who lifts the rugs from under the feet of the naïve believers, but the one who offers the participants arenas in which to gather. The critic is [...] the one for whom, if something is constructed, then it means it is fragile and thus in great need of care and caution.

'Why has critique run out of steam? From matters of fact to matters of concern', *Critical Inquiry*, Vol. 30, No. 2.